

1. Inleiding

Lang niet alle organisaties die wij “bedrijven” noemen, lopen ook echte commerciële risico’s. Er is een hele waaier van bedrijven, die in meer of mindere mate bescherming genieten. Die bescherming wordt meestal geboden door wetten en wordt uitgevoerd door instanties die bij die wetten horen.

Banken bijvoorbeeld worden bij een faillissement meestal uiteindelijk wel gered door andere banken, vaak met behulp van de Centrale Bank in het betreffende land. Dit laten de perikelen rond Van der Hoop in ons land, Northern Rock in Engeland, Bear Stearns, Fannie Mae en Freddy Mac in de VS en recent ook Fortis en Dexia in onze omgeving toch wel duidelijk zien. Vaak worden deze beschermingsconstructies uitgevoerd met het argument dat het “geldscheppend bedrijf” moet kunnen rekenen op het vertrouwen van klanten (particulieren en bedrijven), omdat anders de economie niet goed kan functioneren.

De recente gebeurtenissen rond ABN AMRO Bank heeft vele discussies losgemaakt rond de bescherming van banken. In het voorjaar van 2008 meenden sommigen al dat de Nederlandse regering ervoor had moeten zorgen dat deze bank voor Nederland behouden zou blijven door bijvoorbeeld – als staat – aandelen te kopen en er zo voor te zorgen dat de bank niet zou worden opgeknipt. Het argument was dat de teloorgang van zo’n grote bank gewoon niet goed kan zijn voor de Nederlandse economie. Na veel internationaal geharrewar is het Nederlandse deel van Fortis dan nu in staatshanden. Kan iemand zich nog meer bescherming voorstellen?

Recente ontwikkelingen rond Alitalia laten zien dat ook luchtvaartmaatschappijen zich met succes op bescherming kunnen beroepen, zeker in verkiezingstijd, als politici graag populaire gebaren maken. De Italiaanse premier is in de bres gesprongen voor dit bedrijf, dat meer dan €1mn per dag verlies maakt.

De meeste luchtvaartmaatschappijen zijn bovendien deels in handen van nationale en lokale overheden. Maar ook de Duitse, Franse en Italiaanse automobiellindustrie genieten een flinke bescherming tegen aanslagen van buiten af, zoals de plannen van de Europese Commissie rond de vermindering van het benzineverbruik en de CO₂-uitstoot. Of tegen de invoer van goedkope auto’s uit China of India. Een flinke lobby in de eigen hoofdstad of Brussel wil meestal wel helpen.

En dan hebben we het nog niet gehad over de medische wereld. Farmaceutische bedrijven genieten grote voordelen bij de introductie van hun nieuwe medicijnen. De reden daarvan is dat we bang zijn dat de farmaceuten zullen stoppen met hun researchactiviteiten als de bescherming (gebaseerd op het patentrecht) vervalt. En zo zal er zeker ook worden ingegrepen als een ziekenhuis failliet dreigt te gaan. Je kunt de patiënten toch niet aan hun lot overlaten en achter in de rij van schuldeisers laten aansluiten?

Met deze redeneringen kunnen we allemaal wel goed leven. Ze staan dan ook nooit echt ter discussie. Maar er zit ook een andere kant aan deze zaak, namelijk de vraag hoeveel strategische fouten we van die bedrijven dan wensen te tolereren voordat we tot ingrijpen

zouden moeten overgaan. Als twee ziekenhuizen willen fuseren, daar fouten mee maken en in de problemen raken, of als een ziekenhuis zich financieel vertilt aan een nieuwe activiteit, of als banken teveel geld kwijt raken aan strategische buitenlandse acquisities, of veel te veel risico's in hun leningenportefeuilles verzamelen, moeten we dat dan allemaal maar accepteren? En moeten we dan maar *blijven* redden?

Natuurlijk heeft ieder bedrijf dat in de problemen is geraakt zijn verhaal “naar buiten” al klaar. Dat is een kwestie van modern crisismanagement en marktcommunicatie. Maar worden er ook wel eens lessen getrokken? Ik denk dat hier een flink taboe bestaat. Hier en daar zien we dat topmanagers voor de rechter worden gedaagd voor de fouten (of de fraude) die ze hebben gemaakt of gepleegd, maar daarmee is natuurlijk alleen maar de juridische kant van de zaak aan de orde gesteld en niet de economische, bedrijfskundige of de sociale kant. En daar liggen juist de oorzaken van de problemen.

De sterkst beschermde sectoren in westerse economieën zijn die van de cultuurproductie: literatuur, muziek, film, kunst. Hun producten worden zelfs met speciale wetten beschermd: het auteursrecht en – in ons land – het naburig recht. En die wetten zijn nog decennialang na de dood van de auteur, componist en artiest goed voor inkomsten voor soms twee of drie volgende generaties. Dat is geen krappe regeling, die dan ook maar in weinig andere economische sectoren bestaat. Ook is er sprake van bescherming in de vorm van regels, bijvoorbeeld die van vaste boekenprijzen, opslagen op onbespeelde dragers, kopieerheffingen en dergelijke. Alles is erop gericht om de scheppers en producenten van “content” aan een fatsoenlijk inkomen te helpen. Daar is op zichzelf niets mis mee. Als we dat maatschappelijk nodig vinden, dan moeten we dat vooral doen. Maar dit beschermende stelsel is de laatste jaren flink ter discussie gesteld en het lijkt ook af te brokkelen. Sommigen menen zelfs dat het op instorten staat.

Vaak wordt er gezegd dat dit komt door de opkomst van het internet en de muziekindustrie (vooral platenmaatschappijen) kruipt graag in de slachtofferrol, maar aan dit malheur liggen ook vele strategische fouten van grote spelers in de industrie zelf ten grondslag en dus is hier de vraag *zeker* aan de orde hoeveel van deze fouten wij bereid zijn te tolereren. Maken die bedrijven hun bescherming wel waar? *Verdiene*n ze met hun gedrag wel onze bescherming? En beter misschien: wat zouden zij (en de overheid, dus wij eigenlijk) moeten doen om de problemen op te lossen? En welke lessen kunnen we eruit leren voor de toekomst? Daarover gaat dit boek.

Het kan niemand ontgaan zijn, dat er de laatste jaren veel te doen is (geweest) over muziek. Consumenten kopiëren cd's en mp3-files en verkopen die of geven die door aan anderen, vooral via het internet. De muziekindustrie voelt zich natuurlijk bedreigd en probeert de grootste vermenigvuldigers en verspreiders te achterhalen en voor de rechter te slepen. Behalve een langdurige juridische strijd – er waren wereldwijd anno 2005 al meer dan 11.000 rechtszaken over dit onderwerp gevoerd – is het echter vooral ook een verbale strijd, waarin de verschillende partijen niet schromen de waarheid geweld aan te doen in hun poging om hun zaak in ieder geval *niet te verliezen*.

Het typerende van dit soort discussies is dat ze de neiging hebben zeer hoog op te lopen. Critici van het auteursrechtstelsel voeren vaak financiële argumenten aan, zoals de hoge kosten van cd's, de hoge inkomsten van populaire artiesten, de hoogte van de opslagtarieven op onbespeelde media, het optreden van de vele organisaties die de gelden innen voor de rechthebbenden, enzovoort.

Andersom verweert de muzieksector zich stevast met het verwijt dat de critici door hun slappe houding de cultuur om zeep zullen helpen en dat ze de natuurlijke vijand van creatieve mensen en artiesten zijn. En ook al is het allemaal – gedeeltelijk – waar, het is vooral karikaturale beeldvorming en retoriek. Een echte discussie over wat verkeerd is en wat wenselijk is, moet nog gevoerd worden.

Rechtszaken en mediaal geweld kunnen misschien het probleem onder de aandacht brengen, maar ze kunnen het zeker niet oplossen. Daar is meer voor nodig. Dat kan namelijk alleen als ook met een technologische en bedrijfskundige bril naar de zaak wordt gekeken. Het gaat om fundamentele keuzes in onze moderne tijd. Daarover gaat dit boek.

Daarbij gaat het mij niet om de vraag hoe de wetten en regels rond muziek eruit zou moeten zien, maar om de veel relevantere vraag hoe het beleid rond de muziekproductie en – distributie eruit zou moeten zien, waarvan wetten en regels natuurlijk wel een onderdeel zijn, maar dat is bij lange na niet het enige.

Ik ben er niet op uit de muzieksector te schaden en ik ga ervan uit dat het echt de moeite waard is om ervoor te zorgen dat het voor mensen aantrekkelijk blijft om hun creativiteit te gebruiken bij het maken van culturele producten (materieel en immaterieel). Ook ga ik ervan uit dat er een of meer wetten zullen moeten zijn, die dat beschermen of faciliteren, maar dat zijn dan misschien wel andere wetten dan de huidige en daar horen dan zeker ook andere of anders werkende instellingen bij.

Wat staat er zoal in dit boek? Intellectueel eigendom is zeer breed en kan niet allemaal evenwichtig besproken worden: tekst, muziek, beeld (auteursrecht, naburig recht), ideeën (patenten), merken (merkenrecht, bedrijfsgeheimen), namaak en piraterij, dat zijn allemaal gerelateerde onderwerpen. Hier focus ik vooral op muziek met af en toe zijstapjes naar andere vormen van intellectueel eigendom, vooral om parallellen of verschillen te benadrukken.

Maar tegen het einde van het boek gaat het ook nadrukkelijk over namaak, omdat zich – alweer – nieuwe technologische ontwikkelingen aandienen, die officieel stereolithografie heet, maar die in de internationale bedrijfstaal “3D-printing” wordt genoemd. Deze technologie zal de hele wereld van ontwerp van fysieke goederen op zijn kop gaan zetten. De problemen zijn dus nog maar pas begonnen. Zoals wel wordt gezegd: de muzieksector is de kanarie in de kolenmijn. Als die dood gaat, is er echt wat aan de hand en moeten we snel iets bedenken.

Er wordt in de muzieksector gelukkig niet alleen veel over de ellende gepraat, maar er vinden ook veel experimenten plaats. Creative Commons zijn daar voorbeelden van. Dat zijn “markten” waarop kunstenaars een beetje experimenteren met een versoepeling van hun rechten.

Ook zijn er auteurs geweest – zoals Stephen King – die geprobeerd hebben zonder tussenkomst van een uitgever hun teksten rechtstreeks met hun lezers te communiceren. Er zijn zelfs muzikanten geweest, die hun beschermde muziek zelf op hun website hebben gepubliceerd. Het lijkt erop dat de uitgevers van deze werken een beetje tussen twee vuren zijn komen te staan: de artiesten aan de ene kant en de consumenten aan de andere.

Ook onder uitgevers is twijfel ontstaan. Al zijn zij vaak openlijk fervente voorstanders van beschermende rechten, men is toch wel een beetje aan het twijfelen geraakt, getuige de uitspraken van Guy Goedgezelschap, directeur Benelux van Sony BMG in het FD van 28 juni 2007:

“Als je LimeWire (een muziekruildienst, red.) laat sluiten, komt er weer een nieuwe versie voor in de plaats.’ Hij pleit voor omarming van de ontwikkelingen, en denkt daarbij aan een eigen download platform in samenwerking met andere labels. Hij is vóór afschaffing van de kopieerbescherming DRM, in tegenstelling tot Sony zelf overigens. ‘We zijn een ouderwets bedrijf geweest. De majors van vandaag zijn niet de majors van morgen.’”

Het is interessant om te zien hoe snel uitgeverijen zijn in het etaleren van hun inkomstenderving en hoe traag ze zijn in het (officieel) toegeven dat er grote imperfecties zitten in de huidige ketens van productie en distributie en ook dat er andere businessmodellen mogelijk zijn, die beter zijn dan het huidige. Reeds in september 2005 schreef ik in het tijdschrift Automatisering Gids over alternatieve businessmodellen, die door nieuwe technologie mogelijk zijn geworden. In dat artikel werkte ik twee modellen kort uit, die allebei beter zijn dan de huidige. Het eerste gaat ervan uit dat muziek alleen gestreamd wordt (vanuit een aantal centrale databases) en dat het persoonlijke *bezit* van muziek zelfs verboden zou kunnen worden. Het tweede gaat ervan uit dat muziek juist gedistribueerd wordt in een netwerk van muzikspelers en dat *kopiëren* van muziek door consumenten juist beloond wordt. Hiermee werd toen al aangetoond, dat het niet zo moeilijk is om alternatieve systemen te bedenken en dat het vasthouden aan de huidige modellen de vernieuwing alleen maar ophoudt.

We zien dus weinig animo bij muziekproducenten om opnieuw na te denken over de exploitatie van muziek. Liever houdt men de rijen gesloten en de moderne technologie buiten de deur. De vele rechtszaken en de slachtofferrol horen daar bij. Het wordt tijd dat we die patstelling doorbreken. En dat is precies de bedoeling van dit boek.

Opzet van dit boek

Eerst bekijken we in vogelvlucht de historie van muziek. Hoe heeft het zich ontwikkeld door de eeuwen heen, wat is de invloed van het auteursrechtstelsel geweest en welke betekenissen heeft muziek vandaag zoal? (hoofdstuk 2).

Daarna kijken we naar de gebruikelijke verdienmodellen die de muziekindustrie nu heeft en wat de kracht en de zwakte van die modellen is. We zullen daarbij de hele keten van componist tot consument aflopen (hoofdstuk 3).

Vervolgens gaan we een slag dieper in op de basis van het eigendomsrecht aan de hand van het model dat Wesley Hohfeld een kleine honderd jaar geleden heeft bedacht. We schetsen ook de 3 grote pijlers van het auteursrechtstelsel en bespreken de rol van de claiminstellingen daarin. (hoofdstuk 4).

Hoofdstuk 5 gaat over het economische model dat op de muziekindustrie van toepassing is. We beschouwen muziek dan als een resource. Composities zijn de basis (*stock*) en muziekuivoeringen zijn de *flow* van die resource. We concluderen dat het auteursrecht en het resourcemodel van muziek nadrukkelijk bij elkaar horen. Maar ook dat muziek *in de eerste*

plaats een maatschappelijke resource is en niet alleen een kwestie van bezit en van eigendomsrecht.

In hoofdstuk 6 worden 5 verschillende vormen van exploitatie van resources uiteengezet, op basis van het werk van Yochai Benkler. We constateren dat er enkele exploitatiemodellen in omloop zijn en dat daar momenteel veel mee wordt geëxperimenteerd. Dat is het gevolg van de opkomende consumentenelektronica. Er komt steeds meer sociale productie die bepaalde vormen van economische productie verdrijft.

In hoofdstuk 7 komen de beheersproblemen aan bod waar de muziekindustrie momenteel mee worstelt. Het digitaal maken van de flow van de resource heeft hiertoe geleid. Systemen als DRM en de mogelijkheden daarvan komen aan bod. We zullen constateren dat de muziekindustrie de beheerskant heeft verwaarloosd, ook al is het daarvoor gewaarschuwd.

In hoofdstuk 8 zal blijken dat de muziekindustrie het huidige probleem had kunnen voorkomen als het de signalen – die er wel waren – niet had genegeerd. De gerichtheid op de korte termijn winsten heeft het resourcemodel beschadigd. De “juridische route” is daarom gedoemd te mislukken.

In hoofdstuk 9 komen we dan uit bij het probleem dat de overheden hierdoor nu hebben en de omvang die de problemen op dit moment hebben. De overheid is immers niet alleen verantwoordelijk voor het functioneren van markten, waaronder die van de contentindustrie, maar ook voor de verbreiding van cultuur in de samenleving. De verbinding met het model van Hohfeld (hoofdstuk 4) kan worden gelegd.

In hoofdstuk 10 ten slotte vragen we ons af wat we hieruit nu moeten concluderen en welke aanbevelingen we kunnen doen richting overheid en bedrijfsleven. Het zal u niet verbazen dat het de belangrijkste aanbeveling is om de lat hoger te leggen, veel hoger zelfs. Daar heeft onze samenleving recht op. Hoe die lat moet worden gelegd en wie dat moet doen is niet zomaar aan te geven. Wel geef ik de richting ervan aan.